

TEKGIDA - İŞ SENDİKASI

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ

“OSMANLI’DAN GÜNÜMÜZE”

YILDIRIM KOÇ

Teknik Hazırlık

Kapak ve Sayfa Tasarım
Nurgül Yılmaz

Basım Tarihi: Eylül 2015

Baskı

Birleşik Matbaacılık Ltd. Şti.

5619 Sk. No: 1

Çamdibi / İZMİR

birlesikmatbaa@hotmail.com

Tel: 0 232 433 68 66

Sertifika No: 14892

Bu kitap TEKGIDA-İŞ SENDİKASI tarafından hazırlanmıştır.
HEDİYEDİR, SATILAMAZ.

TEKGIDA - İŞ SENDİKASI GENEL MERKEZİ

Konaklar Mahallesi Faruk Nafiz Çamlıbel Sokak No: 5 4. Levent / İSTANBUL

Tel: 0212 264 49 96 - 264 49 97 Faks: 0212 278 95 34

www.tekgida.org.tr

bilgi@tekgida.org.tr

ÖNSÖZ

Çalışma hayatına başladığımda 16 yaşındaydım ve “Sendika” kelimesi ile karşılaştığım dönemde babam, TCDD Zile Gar Müdürlüğü’nde işçi olarak çalışıyordu. O zamanki adı DYF-İŞ olan Demiryolları İşçileri Federasyonu’nun Zile istasyonu sendika temsilcisiydi. Ben de, o dönem DSİ’de geçici mira işçisi olarak yaz dönemi işçiliğine adım atmıştım. Benim için tam da bu zamanlarda başladı, “Sendika” sözcüğünün hikayesi ve yaşamımdaki etkisi. Sonrasında çalışma hayatına fiilen başlamamla birlikte adeta bir rehber kelime oldu “Sendika.”

Düşe kalka, el yordamı ile başlayan bir sendikal mücadele, o dönemin olanaksızlıkları içinde yeterli kaynak olmayışının ya da, sendikal örgütlülüğe, emek mücadelesine gönül vermiş insanlara, rehber olarak başvuracağımız bilgi kaynağımızın olmayışının eksikliğini, ta o zamanlar hissetmişti mücadelecî yüreğim.

Dünyada emek mücadelesi nasıl yol almış, ülkemizde sınıf mücadelesi olmuş mu, olmuş ise sendikal hareket nasıl doğmuş ve nasıl gelişmiş, nerelerde hatalar yapılmış, başarı öyküleri neler? Bu sorulara yanıt verecek bilgi kaynağının olmamasının içimde hep bir eksiklik, bir uhde olarak kaldığını itiraf etmek isterim.

Bir itiraf ve tesbitim de bu güne dair olsun.

Çalışma yaşamımızdaki böyle bir eksiklikten yola çıkarak, bunu tamamlayacak bilgi, birikim ve deneyime sahip kişi yada kurumlar konusunu arkadaşlarımızla tartışırken, sendikal mücadelede hem akademik hayatın, hem pratiğinin tam ortasında olan Yıldırım KOÇ’tan daha iyisi olamazdı. Biliyorum ki, çalışma hayatının son 50 yılını ondan daha iyi yaşamış ve analiz etmiş de kimse olamaz!

Bu birikimden faydalanarak bir başvuru kaynağı hazırlamaya karar verdiğimizde düşüncemizi Yıldırım KOÇ ile paylaştık, aldığımız olumlu ve hemen başlayalım cevabı son zamanlarda duyduğum en anlamlı ve güzel sözcüklerdi. Aslında önceliğimiz, küçük fasiküller halinde hikayeleştirilen, resimli çizgi roman gibi okunması ve anlaması basit, ama sürükleyici bir dizi ve çalışma hayatına, sendikal mücadeleye ilk defa ve yeni başlayacaklar için başvuru kaynağı olması idi.

Ortaya çıkan bu eser, Türkiye emek mücadelesinin bir Almancağı olarak önemli bir eksiği tamamlayacak. Ve emek mücadelesinin geçmişinde yaşananlardan alınacak dersler, gelecek kuşakların mücadelesine ışık olacaktır.

Teşekkürler Yıldırım KOÇ; ellerinize sağlık. Kırk yıl önce bilmek ve öğrenmek istediklerimizle bizi buluşturduğunuz için. Teşekkürler dünün yaşamışlıkları ve tecrübeleri ile yolumuzun aydınlanmasına katkı sunduğunuz için...

Mustafa TÜRKEL

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ

SUNUŞ : 7

Bölüm 1 : 13

OSMANLI'DAN 1946'YA

Bölüm 2 : 79

1946'DAN 1975'E

Bölüm 3 : 185

1975'TEN 1991'E

Bölüm 4 : 269

1991'DEN 2015'E

SUNUŞ

Günümüzde Türkiye işçi sınıfı nüfusumuzun yaklaşık yüzde 70'ini oluşturuyor. Bu insanlar, işçi, memur, sözleşmeli personel veya geçici personel olarak çalıştırılıyor. Bazıları fabrikada üretimde çalışıyor, bazıları bir dükkanda tezgahçılık yapıyor. Bir bölümü üniversite mezunu ve hatta üniversite sonrası eğitim görmüş, bir bölümü ilköğretim mezunu. Siyasi görüşleri, etnik kökenleri, inançları, tuttıkları futbol takımı, doğdukları il, mezun oldukları okul, meslekleri, medeni durumları birbirinden farklı.

Ancak bu kadar farklı insanlar, Tekgıda-İş üyesi Tekel işçileri 15 Aralık 2009-2 Mart 2010 döneminde 78 gün Ankara'da Türk-İş Genel Merkezi'nin çevresindeki sokaklarda kurdukları derme çatma çadırlarda tam bir dayanışma içinde yaşadılar; birlikte halaya kalktılar; bir çadıra gelen yiyecekler diğerlerine de dağıtıldı; sarılıp öpüşerek ayrıldılar.

Ancak bu kadar farklı insanlar 2015 yılı Mayıs ayında Bursa'da Renault'da, Tofaş'ta, Gölcük ve İnönü'de Otosan'da ve diğer fabrikalarda birlikte eylem yaptı.

Bu kadar farklı insanların birlikte örgütlendikleri ve mücadele ettikleri o kadar çok örnek var ki!

Bu kitap bunları özetliyor. Bu kadar farklı insanların nasıl biraraya geldiklerini anlatmaya çalışıyor.

Bu kadar farklı insanları geçim kaygısı, ekmek kavgası, daha iyi bir hayat yaşayabilme amacı bir araya getiriyor.

Türk milleti (veya Atatürk'ün de ifadesiyle, "Türkiye halkı") çok farklı etnik kökenlerden insanlardan oluşuyor. Her grupta zengin de var, yoksul da. Yoksul, yoksulluktan kurtulmak istediğinde, aynı etnik kökenden gelen zenginden medet ummuyor; kendi gibi yoksulla birlikte hareket ederse sorun çözeceğini yaşayarak öğreniyor.

Her inançtan, her siyasi görüşten, her meslekten insanlar için de durum aynı.

Geçimlerini ancak işgüçlerini satarak kazanabilen insanlar, işleri iyi gittiğinde, etnik köken birlikteliğini, inanç birlikteliğini, siyasi görüş birlikteliğini önemseyebilir. Nitekim önemsiyor ve o kimliğini öne çıkarıyor da.

Ancak geçime ilişkin kaygılar, korkular, sorunlar öne çıktığında, kendisi gibi olanları anlıyor.

Tok açın halinden anlamaz, demişler. Damdan düşenin derdini damdan düşen bilir, demişler.

Geçim sıkıntısı çekenin sıkıntısını da bu sıkıntıyı yaşayan biliyor.

Bu kitap, geçinebilmek için işgüçlerini satmaktan başka çaresi olmayan ve işgüçlerini daha iyi koşullarda satabilmek için (ekonomik büyüme dönemleri dışında) birlikte davranmaktan başka çıkar yolu olmayan insanların öyküsünün özetidir.

Bu kitapta birkaç satırla geçen bir olay, belki hakkında bir kitap yazılabilecek kadar önemlidir. Nitekim böyle kitaplar yazılmıştır da.

Bu kitabın amacı, bu konuya ilgi duyanlara genel bir çerçeve sunmaktır.

Ancak bu kitap bir övgüler derlemesi değil.

İşçileri öven kahramanlık destanları okuyabilirsiniz.

Bu kitapların bir işe yaramadığı kanısındayım. Kendi kendimizi övmek işe yarasaydı, işçi sınıfının bugünkü örgütlülük düzeyi çok daha ileride olurdu.

Bu kitap bir "yoksulluk edebiyatı" da değildir. İşçi sınıfı tarihiyle ilgili kitapların büyük çoğunluğunda, işçilerin nasıl yoksul oldukları, nasıl sürekli sıkıntı çektikleri, herşeyin nasıl kötü gittiği anlatılır.

Halbuki 1945 yılında bir işçinin veya 1965 yılında bir işçinin hayat standardı ile günümüzdeki işçinin hayat standardının karşılaştırılması bile yoksulluk edebiyatının anlamsızlığını ortaya koyar.

Bugünü esas alarak geçmişteki işçilerin davranışlarını yargılamak veya yorumlamak yanlıştır.

İşçimiz akıllıdır, gerçekçidir; erişebildiği bilgileri gayet iyi yorumlar ve sorunlarını çözmek için en kolaycı yoldan başlayarak adım atar. Ekonomik çıkarlarını, diğer bir deyişle, geçim kaygısını temel alarak hareket eder. Öyle "bir lokma bir hırka" gibi bir anlayışı yoktur. Her zaman daha iyi bir hayat ister. Ancak öylesine gerçekçidir ki, kendi durumunu çevresindekilerle karşılaştırır. "Elle gelen düğün bayram"dır. İşler, düne göre daha iyiye, hayatından memnundur. İşler, düne göre ciddi biçimde kötüye, en belasızından başlayarak çözüm arar. Derdini uzlaşarak halledebileceksen, uzlaşır. Derdini uzlaşarak halledemiyorsa, çare arar. Başka bir işe geçmek çözümse, işyerinde kavga etmek yerine işten ayrılır. Başka bir iş olanağı yoksa ve sert tepki gösterenler "ibreti alem için" eziliyorsa, durumuna katlanır, zamanını kollar. Bıçak kemiğe dayansa bile köylülükten gelen bir sabırla bekler. Bu durumda müthiş zengin bir küfür ve beddua hazinesi oluşturur. Ancak ne zaman ki, tepki gösterdiğinde ezilmeyeceğini ve sonuç alabileceğini hisseder, o zaman ortaya çıkar. İşçi sınıfının kitlesel eylemleri kendiliğinden bu koşullarda gelişir.

İşçinin eğitimlisi de, eğitimsizi de; Diyarbakırlısı da Edirnelisi de; Alevisi de Sünnisi de böyle hareket eder. Belki aradaki tek fark, yaşlıların biraz daha ihtiyatlı olması, geçmişte süttten ağızları yanmışsa yoğurdu biraz daha fazla üfleterek yemesidir.

Bu kitap bu akıllı, tedbirli, gerçekçi, görmüş geçirmiş, uyanık insanlarımızın öyküsünü anlatmaya çalışıyor.

Bu kitabın amacı, ne olup bittiğini doğru bilmek ve doğru anlamaya çalışmaktır. Ancak böyle hareket edersek, eksikliklerimizi belirleyebiliriz ve sorunlarımızı şu yada bu ölçüde aşabiliriz.

İşçi, geçimini işgücü satışıyla sağlayan insandır. İşçi sınıfı da bu insanların bütünüdür.

İşçi, emekçidir; ancak her emekçi, işçi değildir.

Kendi tarlasında veya bahçesinde çalışarak ürettiği ürünün satışından elde ettiği gelire geçinen bir köylü emekçidir; ancak işçi değildir.

Kendi dükkanında bir mal üreten veya ticaret yapan bir esnaf-sanatkar emekçidir; ancak onun da gelirinin kaynağı işgücü satışı değil, ürettiği veya pazarladığı ürünün satışından elde ettiği gelirdir. O da emekçidir; ancak işçi değildir.

İşçi sınıfı, üretim araçlarına sahip olmadığı için, işgücünü satarak geçimini sağlayan insanlardan oluşur. Bu nedenle, eğitim düzeyi veya mesleği ne olursa olsun, bir ücret, aylık veya maaşla geçimini sağlayan insanlar, işçi sınıfını oluşturur. İşgücünü satmak isteyen ancak satamayan işsizleri de işçi sınıfı içinde düşünmek gerekir.

Türkiye işçi sınıfı tarihinden söz ettiğimizde, bu nedenle, çok farklı kanunlara bağlı olarak çalışan işçileri, memurları, sözleşmeli personeli veya geçici personeli bir bütün olarak ele alıyoruz.

Bu kitap bir "sendikacılık tarihi" de değil.

Sendikalar işçi sınıfının en yaygın örgütlenme araçlarından önde geleni. Ancak Türkiye'de geçmişte de, günümüzde de sendikaların örgütleyebildiği ücretli sayısı sınırlı kaldı. Günümüzde birçok eylem, sendikaların öncülüğünde değil, sendikaların dışında gerçekleştiriliyor. Bazı eylemler de sendikalara rağmen ve hatta sendikalara karşı yapıldı.

Öğrenmeye çalışmamız gereken konu, sendikaların da içinde yer aldığı işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşulları, örgütlenmeleri, mücadeleleri.

Ancak işler her zaman bu kadar basit değil.

İşçilerin bir bölümünün yan geliri var. Çaykur'daki işçilerin önemli bir bölümü aynı zaman da çay üreticisiydi. Sendikal mücadelede tavırlarını belirlerken, tek geçim kaynakları işgücü satışından elde ettikleri ücret olan işçiler olarak değil, çay üreticisi olarak da hareket ettiler. Geçmişin tütün üreticisi bugün maden ocağına inmek zorunda kaldığında, küçük tarlasından geliri veya tarlayı satışından kıyıya koyduğu para onu bir parça rahatlatıyor.

Köyde hayvancılık yaptıktan veya şeker pancarı yetiştirdikten sonra bir fabrikaya giren işçinin düşünce sisteminin işçileşmesi de zaman alıyor.

Daha küçücükken babasıyla birlikte mitinge veya greve katılan bir

işçinin davranışlarıyla, üç yıl önce kendi tarlasında kendi kendisinin efendisi olan bir tütün üreticisiyken şimdi işçileşen bir kişinin davranışı aynı değildir. Hayatını kazanma biçiminin değişmesi, belli bir zaman içinde insanın düşünce sistemine yansır.

Türkiye'de 1950'li ve 1960'lı yıllarda köyüyle bağı olan işçi çoktu. Sonra bunların sayısı epeyce azaldı. Diğer taraftan özellikle son 10 yılda köyler boşaldı; köylülerin önemli bir bölümü şehre göç etti; küçük üretici olmaktan çıkıp işçileşti. Ancak köydeki tarlasını hemen satmadı. Bu nedenle, tek geçim kaynağı işyerinden aldığı ücret olmayan, köyden de bir parça geliri olan işçi sayısı yeniden biraz artış gösterdi. Ancak bu durum da zaman içinde normale dönecek ve bu durumdaki insanlar hem gelir kaynaklarıyla, hem kafalarıyla işçileşecek.

Türkiye işçi sınıfının geçmişini öğrenmenin nedeni, bugününü daha iyi kavrayabilmektir.

Bir tarih çalışması, yalnızca yaşlı bir insanın merakla ve keyif için okuduğu bir çalışma değildir. Bunu da yapabilirsiniz. Ancak eğer daha iyi bir dünyada yaşamak istiyorsak, bunu sağlayacak asıl gücün, insanca koşullarda geçinebilmek için mücadele etmekten başka çaresi bulunmayan işçi sınıfı olduğunu unutmamak gerekir.

Köylünün böyle bir potansiyeli yoktur. Esnafın da öyle.

Artan girdi fiyatları, düşen ürün fiyatları köylüyü perişan etti. Ancak köylü sesini çıkarmıyor.

Her sokakta iflas edip dükkanını kapatan esnaf-sanatkar var. Örgütlenip birlikte mücadele etme alışkanlıkları, niyetleri yok.

İşçi farklıdır.

Fabrikada birlikte üreten, sıkıntı olduğunda birlikte tepki gösterme eğilimindedir. Bazen tepkisi geç olur, ancak eninde sonunda ortaya çıkar.

İşçi hayatından memnunsa, onu kimse harekete geçiremez.

İşçi hayatından memnun değilse ve tepki gösterdiğinde başının pek de belaya girmeyeceği kanısındaysa, kitlesel eylemler gelişir. İşçi sınıfı tarihinde ortaya kendiliğinden çıkan eylemlerin hepsinin gerisinde bu iki unsur vardır. İşçinin canı yanmıştır ve işçi, tepki gösterdiğinde, ibreti alem için ezilmeyeceği kanısındadır. Türkiye işçi sınıfı tarihini incelerken bunun örneklerini sık sık göreceğiz.

İşçilerin davranışlarının belirlenmesinde işyerinin büyüklüğü de önemlidir.

Binlerce işçinin birarada çalıştığı işyerlerinde işçilik ve sınıf bilinci daha kolay ve hızla gelişir. Esnaf-sanatkarın yanında çalışan iki üç kişinin tavrı ise farklıdır. Onlar için işverenleri bir "patron" değildir; "usta"dır, "abi"dır. Hep birlikte çalışırlar. Öğle yemeklerini de birlikte yerler. "Usta" da para sıkıntısı çeker, işçi de. Böyle bir ilişki, fabrikadaki ilişkiden farklıdır.

Ayrıca işçi sınıfı çeşitli tabakalardan oluşur. Özellikle belirli dönemlerde işçi sınıfının kaymak tabakası olarak nitelendirilebilecek bir kesim, işverenlerden veya devletten yana tavır koyabilir. Bu da işçi sınıfının mücadelesini zayıflatır.

İşçi sınıfı önemli ve önemi her geçen gün artan bir toplumsal güçtür.

İş böyle olunca, çeşitli kesimlerin bu gücü yönlendirmeye, bu güçten yararlanmaya çalışmaları da normal.

Önce komünistler bu işe el attı. Türkiye’de gerek Türkiye Komünist Partisi’nin, gerek çeşitli sosyalist/komünist örgütlenmelerin işçi ve memur hareketini yönlendirme çabalarına kitapta yer veriyoruz.

Sonra devlet bu işe müdahale etti. Özellikle devlet fabrikalarında devlet görevlileri işçi örgütlenmesine müdahale etti. Bazı gizli devlet görevlileri sendikalarda yönetime bile geldi.

Sonra diğer siyasi partiler işin içine girdi. Bazı sendikacılar siyasi partilerden güç ve destek almaya çalıştıklarında, bunun bedelini bir biçimde ödemek zorunda kaldılar. Özellikle ülkücüler ve İslamcılar, meydanı komünistlere bırakmadı.

Osmanlı’nın son dönemlerinde Ermeni ve Rum bölücüler sendikacılık hareketini kendi siyasi amaçları için kullanmışlardı. Son dönemde Kürt milliyetçilerinin de benzer bir çizgi izlediğini görebiliyoruz.

İşverenler de sendikalar kurdurttu.

Yabancı devletler de, genellikle istihbarat örgütleri aracılığıyla, bu alana el attı; bazı sendikacıları ve sendikaları paraya boğdu.

Bir de “çanta sendikacısı” dediğimiz sendikacılar çıktı; mevzuatı iyi bilen ve geçimlerini işçi satışıyla sağlayan insanlar.

Özetle, Türkiye işçi sınıfı tarihi, son derece zengin, olağanüstü biçimde renkli bir alandır.

Kahramanları da vardır, hainleri de.

Bu harekette, gerçekten işçinin hayatını kolaylaştırmak için samimi bir biçimde çalışanlar da vardır, işçi sınıfı hareketinin imkânlarından yararlanmaya çalışan uyanıklar da.

Ayrıca işçi sınıfının yaşama ve çalışma koşullarının belirlenmesinde ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durum da etkili oldu. Örneğin, ekonomik kriz ve ekonomik büyüme dönemleri farklıdır. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde sendikal politikalarla, ABD’nin dünyanın tek hakimi gibi gözüktüğü 1990’lı yıllardaki sendikal politikalar farklıdır. Ayrıca ücretli işgücünün çok az olduğu durumlarda işçilerin pazarlık gücüyle işsizliğin arttığı koşullardaki pazarlık gücü de karşılaştırılmaz. Bu etmenler de dikkate alındığında, işçi sınıfı hareketi iyice karmaşık bir hal almaktadır.

Bu kitapta bu canlı ve renkli bütünlüğün özetini bulacaksınız.

Bir başlangıç kitabı niteliğindeki bu çalışmada dipnot kullanmadım. Bu nitelikteki bir başlangıç kitabında dipnotlar okumayı zorlaştırıyor. Kullandığım kaynakların hemen hemen tamamı, son baskısı 2010 yılında yayımlanan ve 17 yıl ODTÜ İktisat Bölümü'nde verdiğim derste ders kitabı olarak kullandığım *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi* kitabımda yer alıyor. 2010 yılından sonra yayımlanan ve bu çalışmada yararlandığım çok önemli iki kitap da, Kadir Yıldırım'ın ve Aziz Çelik'in kitapları. Cevdet Kırpık'ın yeni ulaşabildiğim yayımlanmamış doktora tezi de aynı nitelikte:

Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922), Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim Yay., İstanbul, 2013.

Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

Cevdet Kırpık, *Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih, Isparta, 2004.

Bu iki kitap ve doktora tezi kendi alanlarında çok büyük bir boşluğu doldurdu.

TÜSTAV da Sosyal Tarih Yayınları olarak son yıllarda işçi sınıfı tarihi açısından önemli bazı çalışmalar yayımladı. Bu kitaplar da özellikle 1919-1926 dönemine ilişkin bilgi eksikliklerimizi büyük ölçüde kapattı. Bunların en önemlileri şunlardır:

Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, 2009.

Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Beynelmilel İşçiler İttihadı (Mütareke İstanbulu'nda Rum Ağırlıklı Bir İşçi Örgütü ve TKP ile İlişkileri)*, 2009.

Erden Akbulut-Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne, 1919-1926: Cilt 1: 1919-1923; Cilt 2: 1924-Mart 1926; Cilt 3: Mart 1925-Mayıs 1926)*, 2012 ve 2013.

Türkiye işçi sınıfı tarihini öğrenmek isteyenler için bir başlangıç çalışması olan bu kitabın rahat okunması ve daha canlı hale getirilmesi amacıyla mümkün olduğunca çok görsel malzeme kullanıldı.